

En relació amb la data d'inici de les obres de construcció del castell del Montgrí

Quim Gallart i Figueras

La construcció del castell del Montgrí fou encarregada pel rei Jaume II, el Just, a Bernat de Llabià, el 28 de maig de 1294. Aquestes dades les hem sentit a dir tota la vida, però, són del tot certes?

En el camí, tossut i perseverant, que vaig encetar fa uns anys amb l'obra *Kastellum* vers la interpretació del llenguatge arquitectònic i simbòlic contingut als murs del castell del Montgrí, per a mi era fonamental arribar a l'origen d'aquesta informació. Havia de revalidar el que tots els treballs d'investigació dels quals tenim coneixement des de l'any 1867 relatius a la fortalesa, havien interpretat.

D'entrada, la retrospectiva s'intuïa complicada, ja que tal com va afirmar el meu bon amic Antoni Roviras, en un dels articles editats al LLIBRE DE LA FESTA MAJOR de l'any 1994, la documentació coneguda es basa en reculls que entesos (...) ens han donat sobre l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), però que mai ningú no ha anat a veure el registre original.

Les passes a desfer, doncs, estaven marcades: es tractava de consultar i rellegir tots els tractats significatius relacionats amb el bastiment del castell, a veure si algú havia deixat pistes sobre la font.

El mateix Roviras amb Xavier Rocas (1995), Margall - Mundet - Roviras (1994), Pelai Negre (1980 i 1950), Francesc Batlle (1977), Pere Castells (1970), Josep Vert (1950), entre altres, tots ells de reconegut prestigi, es basen i citen treballs d'autors anteriors com Lluís Montreal - Martí de Riquer (1955), Francesc Bofarull (1890) o, sobretot, Pella i Forgas (1883). Finalment, aquest darrer, extreu les seves deduccions d'Eduardo de Mariàtegui, un enginyer militar que l'any 1867 va redactar un article sobre Torroella de Montgrí en què descrivia el nostre castell amb els mateixos termes però, com els altres, prescindint de referències. Ara bé, a partir d'aquest escriptor es perd el fil, sense que cap d'ells hagués esmentat el document primitiu o l'arxiu que el preserva. Malgrat tot, sigui a causa de les eines tecnològiques, la digitalització de documents o la facilitat de desplaçament, s'ha pogut continuar el rastre. Aquests avantatges, els quals afegeixen valor a l'inqüestionable esforç dut a terme pels estudiosos esmentats, no estan exempts de la soferta paciència i la imprescindible sort inherents en tota recerca. D'aquesta manera s'ha pogut recuperar un extraordinari treball que, per als amants dels castells medievals, té la consideració de relíquia. Es tracta del resultat d'un encàrrec sense precedents: l'any 1843 la reina Isabel II comissionava Don Fernando Camino y Barajas per fer la transcripció i anàlisi dels expedients referents a bastions i alcàssers obrants a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i l'Arxiu del Mestre Racional, ambdós ubicats a Barcelona. En la comesa, aquest tinent coronel de l'exèrcit va traduir, en deu anys, 1.236 registres que foren la base d'un excel·lent compendi dividit en tres parts publicades en la col·lecció *Memorial de Ingenieros* els anys 1854, 1855 i 1861, respectivament. És al tercer volum titulat "Las fortificaciones de las ciudades, villas y lugares de cada uno de los Estados que han hecho parte del antiguo reino de Aragón", en el qual es pot trobar una descripció pionera del castell del Montgrí i les primeres notícies conegudes sobre la data de l'encàrrec, els participants i el seu finançament. En aquest dossier Camino relatava el següent sobre el castell del Montgrí:

"En la cima del monte á cuya falda por la parte del mar se estiende esta villa (Torruella de Montgrí) subsiste el castillo que el Sr. D. Jaime II, mando edificar en 28 de mayo de 1294, aplicando á su construccion la rentas Reales en la villa y en su término; para la misma obra, en 2 de diciembre del año siguiente, mandó S. M. se diesen á Bernardo de Libiano, que la dirigia, 3000 sueldos barceloneses".

(En un altre dels registre citats es concreta que aquests diners s'han d'invertir en l'obra i construcció del castell).

És justament consultant aquest relat que, sis anys més tard, Eduardo de Mariàtegui, al Tom VI de la revista *El Arte de España*, copiava pràcticament el mateix text –afegint algunes apreciacions confuses com «el arquitecto Bernardo»–, iniciant per la via impresa del boca-orella, la informació arribada als nostres dies. Respecte del treball de Camino, s’ha de dir que la qualificació d’excel·lent expressada, no és només per la ingent feuada de cerca i transcripció, sinó per les contínues referències a les fonts que fa en cada afirmació. Així, quan parla de la data del 28 de maig de 1294 cita un document de l’ACA que ningú amb posterioritat esmenta ni, sembla ser, comprova: ACA registre núm. 262, foli 198.

Gràcies a aquestes mencions han tornat a veure la llum, després de pràcticament dos segles d’espera, una desena d’escrius conservats a l’Arxiu de la Corona d’Aragó dels quals procedeix bona part del que s’ha imprès sobre aquests carreus medievals fins avui. Respecte del text al·ludit, havent confirmat que es tractava del full desitjat, vaig demanar la transcripció a dues persones expertes capaces d’aclarir el detall essencial: la data de la signatura. El resultat ha estat coincident. Tant Pere Puig com Sílvia Mancebo –especialistes en paleografia– conclouen que el text, efectivament, parla de les obres del castell –encara que ja iniciades– i de l’encàrrec per part del rei Jaume II a Bernat de Llabià per tal que administri les rendes destinades a la fortalesa; tanmateix, sorprenentment, està datat set mesos després del que tothom manté: el 28 de desembre de 1294.

Arribats a aquest punt, per entendre aquesta informació inesperada és necessari fer un aclariment. En aquella època, la data de signatura de qualsevol escrit es feia a partir del calendari romà –escrit en llatí–, i amb referència al nombre de jorns que faltaven respecte d’uns determinats dies clau marcats a cada mes. Així el 28 de maig s’expressava com «V kalendas lunuii» (falten cinc dies per l’u de juny –calendes de juny–) i, el 28 de desembre com «V kalendas Ianuarii» (falten cinc dies per l’u de gener –calendes de gener–). Si afegim que els escriptors utilitzaven la lletra lligada i practicaven infinites abreviatures en les seves redaccions, s’observa que el mes de juny es contrau com «jun» i el mes de gener com «jan», la qual cosa fa sospitar, d’entrada, una errada en la interpretació. Aquesta apreciació es ratifica quan, en sol·licitar a l’Archivo General Militar de Madrid les traduccions fetes per Camino, es comprova en les seves pròpies notes que en la còpia directa feta a mà del text en llatí l’autor apuntava el nom del mes sense abreviar, «lunuii», denotant que estava convençut que al peu del text

original hi posava «jun», no pas «jan» tal com sostenen els traductors.

Com a conclusió, a partir d'aquestes indagacions i de l'exhaustiva repassada dels expedients de l'ACA que contenen folis redactats l'any 1294 i pròxims, es pot afirmar, sense ombra de dubte, que no existeix cap font que parli del 28 de maig com a data de l'encàrrec, que no es té constància de la data precisa de l'inici de les obres i que, en tot cas, aquestes havien començat el 28 de desembre de 1294 per manament reial. Pel que fa a Bernat de Llabià, aquest tenia la funció de gestor econòmic de l'obra -la concreció d'aquest manament es mereix un article a part, a fi i efecte de interpretar el paper que aquest cavaller torroellenc va prendre en aquesta història-.

Per acabar, m'agradaria afegir que, malgrat la importància que pugui tenir per a mi i per a altres ànimes curioses, conscient que la descoberta que relato no ha de canviar gairebé res, he cregut necessari compartir aquesta nova aportació amb tots els baixempordanesos, en particular, i amb les persones que se senten abraçades pel Montgrí, en general. Ho entenc com uns dels petits grans de sorra acumulats en el temps que fa més gran el nostre admirat castell.

Regesta transcrit per Sílvia Mancebo

1294, desembre, 28. Barcelona

Lletra. [Jaume II] a Bernat de Llabià («Libiano»). Atès que desitja acabar les obres que es van començar per ordre seva al castell de Montgrí i que ha sabut que ha mort Beatriu, mare del difunt Ponç Guillem, de Torroella, li mana que prengui les rendes que Beatriu rebia en aquesta vila i el seu terme; i que gastí en aquestes obres tant aquestes rendes com les altres que ell, el rei, cobra en aquesta vila i terme, a excepció de les assignacions que hi té fetes.

ACA. *Solucionum* 3, 262, f. 198r.

Bernardo de Libiano et cetera. Cum nos velimus quod opus inceptum de mandato nostro in castro de Montegrino compleatur et intellexerimus quod dompna Beatrix, mater quondam Poncii Guillermi, de Turricella, ab hoc seculo transmigravit, mandamus vobis quatenus, \visis presentibus/, accipiatis et emperatis pro nobis

omnes redditus quos ipsa consuevit recipere et habere in villa et terminis de Turricella, qui ad nos revolvi debent. Et tam ipsos redditus quam alios nostros quos habemus et percipimus et habere et accipere debemus in villa et terminis antedictis per vos miti volumus et expendi in opere supradicto, salvis tamen assignacionibus per nos factis super redditibus antedictis.

Data Barchinone V kalendas ianuarii anno Domini ·M^o· CC^o· XC· IIII°·

Berengarius de Vallo

